

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1 вересня – 30 листопада 2024 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Це неофіційний переклад оригінального документа, написаного англійською мовою; у випадку розбіжностей просимо звертатися до оригіналу англійською мовою.

Фото на обкладинці

Житловий будинок, зруйнований внаслідок атаки Російської Федерації на місто Запоріжжя 7 листопада 2024 року.

ДОПОВІДЬ ЩОДО СИТУАЦІЇ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1 вересня – 30 листопада 2024 року

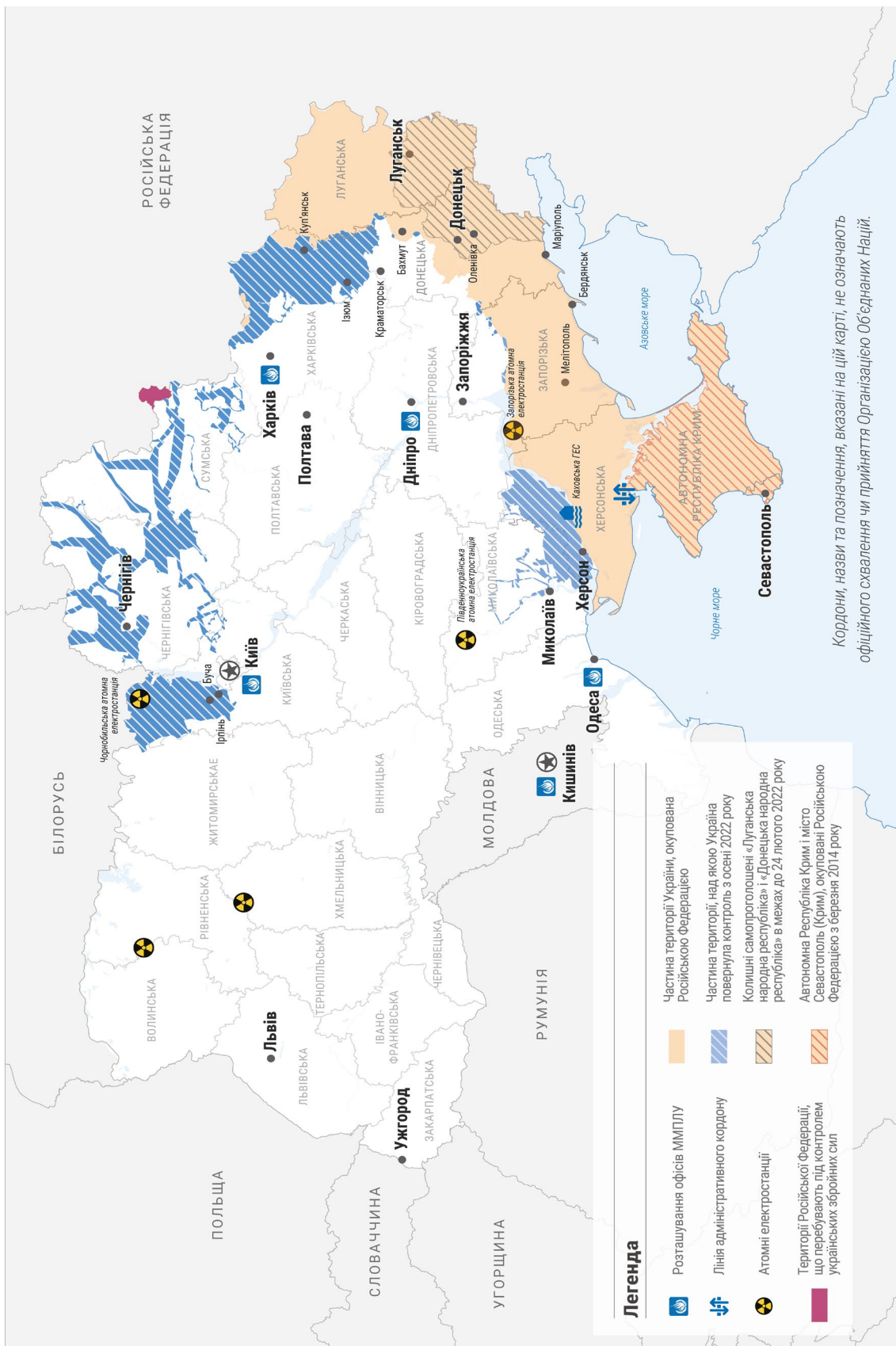
31 грудня 2024 року

ЗМІСТ

I. РЕЗЮМЕ	2
II. МЕТОДОЛОГІЯ	3
III. ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ.....	4
A. Загальна шкода для цивільного населення	4
B. Засоби та методи ведення війни, що завдають значної шкоди цивільному населенню	6
Авіабомби	6
Дрони з видом від першої особи (FPV-дрони)	7
C. Постраждали серед працівників служб швидкого реагування, медичних працівників і гуманітарних працівників.....	8
D. Атаки на енергетичну інфраструктуру України.....	9
E. Атаки на цивільні судна та інфраструктуру морських портів.....	10
F. Атаки безпілотників на осіб, які припинили участь у воєнних діях (hors de combat), і накази «не давати пощади»	10
IV. ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ОСОБАМИ, ЯКІ ПРИПІНИЛИ УЧАСТЬ У ВОЄННИХ ДІЯХ (<i>HORS DE COMBAT</i>).....	11
A. Катування та жорстоке поводження з українськими військовополоненими та затримуваним медичним персоналом.....	11
Страти українських військовослужбовців, захоплених у полон російськими збройними силами	12
Кримінальне переслідування українських військовополонених та порушення гарантій справедливого суду.....	13
B. Катування, жорстоке поводження та смерть російських військовополонених в полоні	14
V. ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНІЙ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТЕРИТОРІЇ.....	15
A. Права на життя, фізичну та психічну недоторканність, свободу та безпеку.....	15
Ув'язнення цивільних осіб	15
Позасудові страти.....	16
Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом	16
B. Громадянський простір і основні свободи.....	17
Свобода релігії чи переконань	17
Свобода вираження думок і поглядів.....	17
C. Економічні, соціальні та культурні права.....	18
Права на освіту та культурну ідентичність та навчання дітей військовим навичкам.....	18
Незаконне відчуження майна	20
VI. ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ УКРАЇНИ ТЕРИТОРІЇ	21
A. Громадянський простір і основні свободи.....	21
Свобода релігії чи переконань	21
Відмова від військової служби з міркувань совісті	22
B. Відправлення правосуддя та відповідальність за порушення прав людини	23
Переслідування за «колабораційну діяльність»	23
Римський статут Міжнародного кримінального суду	24
C. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.....	25
VII. ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ.....	25
VIII. РЕКОМЕНДАЦІЇ	25

УКРАЇНА: МОНІТОРИНГОВА МІСІЯ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Станом на 30 листопада 2024 року

Кордони, назви та позначення, вказані на цій карті, не означають офіційного схвалення чи прийняття Організацією Об'єднаних Націй.

I. РЕЗЮМЕ

1. Ця сорок перша доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні охоплює ключові події, які відбувалися з 1 вересня по 30 листопада 2024 року. Доповідь підготовлена на основі роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ).
2. У вересні кількість жертв серед цивільного населення досягла найвищого місячного показника з 2022 року. Це зростання зумовлене насамперед інтенсифікацією бойових дій з боку російських збройних сил, особливо в Донецькій області. Використання авіаційних планерних бомб і безпілотних літальних апаратів малої дальності спричинило значну кількість жертв серед цивільних та завдало серйозної шкоди громадам.
3. Протягом періоду, що охоплюється доповіддю, російські збройні сили також здійснили широкомасштабні скоординовані повітряні атаки, спрямовані на критичну енергетичну інфраструктуру України. Атаки призвели до перебоїв з електропостачанням і залежними від нього послугами, як-от водопостачання, опалення та транспорту в багатьох регіонах. Українська влада запровадила планові відключення електроенергії по всій країні, оскільки атаки ще більше посилили і без того значний дефіцит електроенергії в Україні через попередні атаки. Ці атаки посилили занепокоєння щодо впливу цих атак на цивільних осіб у зимовий період.
4. З кінця серпня 2024 року УВКПЛ зафіксувало значне зростання достовірних повідомлень про втрати українських військовослужбовців, захоплених російськими збройними силами, щонайменше 62 особи стали жертвами у 19 випадках. Також УВКПЛ задокументувало достовірні свідчення про вбивства за допомогою FPV-дронів: трьох російських та одного українського військовослужбовця, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*), оскільки були тяжко поранені.
5. Українські жінки і чоловіки, які перебували в російському полоні як військовополонені, а також затриманий медичний персонал зазнавали катувань і жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, з боку російської влади. Такі випадки підтверджують попередні висновки УВКПЛ про систематичне й масштабне застосування катувань до українських військовополонених. Російська Федерація притягнула до відповідальності щонайменше 10 військовополонених жінок відповідно до національного антитерористичного законодавства, через їхню приналежність до конкретних військових частин, що видається несумісним з їхнім імунітетом комбатантів, від притягнення від відповідальності лише за участь у бойових діях. Більше того, судові процеси проти них супроводжувалися численними порушеннями права військовополонених на справедливий суд.
6. Російські військовополонені зазнавали катувань та інших форм жорстокого поводження з боку української влади, здебільшого в транзитних місцях утримання на ранніх етапах полону, що відповідає попереднім висновкам УВКПЛ. УВКПЛ задокументувало смерть одного російського військовополоненого під час тримання під вартою в одному з транзитних пунктів і продовжує перевіряти достовірні твердження про смерть двох інших чоловіків у тому самому пункті в результаті катувань.
7. Порушуючи свої зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом (МГП) та міжнародним правом прав людини (МППЛ), Російська Федерація продовжувала впроваджувати в повному обсязі російське законодавство на тимчасово окупованій території України, що призводить до подальших обмежень основних прав і свобод, права власності на майно та культурних прав¹. Продовжувалися переслідування Свідків Єгови за сповідування їхньої віри, а також осіб, які висловлювали підтримку Україні чи критикували російську владу. Застосування російського законодавства про «безхазяйне» майно порушувало норми МГП, які забороняють незаконну конфіскацію майна, та впливало на право переміщених осіб повернутися до своїх домівок і право на належне житло.

¹ Див. УВКПЛ [Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки](#), березень 2024 року.

8. Російська Федерація посилила свою діяльність щодо навчання дітей на окупованій території військовим навичкам через нову федеральну стратегію в галузі культури, зміни в навчальних програмах та подальше включення військової підготовки у шкільні і позашкільні програми. Такі заходи можуть порушувати зобов'язання окупаційної держави згідно з МГП, зокрема шляхом примушування дітей присягати на вірність Російській Федерації, зарахування дітей до формувань, що їй підпорядковані. Вони також порушують право дітей на вільний вибір власної культурної ідентичності.
9. На території, яка знаходиться під контролем Уряду України, набули чинності нові законодавчі положення щодо релігійних організацій. Вони забороняють діяльність Російської Православної Церкви в Україні та українських релігійних організацій, які пов'язані з організаціями на території Російської Федерації. Цей закон встановлює непропорційні обмеження свободи релігії чи переконань.
10. Право на відмову від військової служби з міркувань совісті продовжує зазнавати не виправданих обмежень у законодавстві та на практиці.

II. МЕТОДОЛОГІЯ

11. Ця доповідь ґрунтується на результатах роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ).²
12. Інформацію для цієї доповіді було зібрано під час 72 виїздів на місце, 13 візитів до місць тримання під вартою, 17 візитів до центрів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та евакуаційних центрів, моніторингу 6 судових засідань, а також проведення 802³ конфіденційних бесід з жертвами та свідками порушень прав людини, їхніми родичами, адвокатами, представниками влади, членами громадянського суспільства й іншими співрозмовниками. У доповіді використано судові документи, офіційні матеріали та інші релевантні джерела, включно з інформацією з відкритих джерел.
13. Перевірка ймовірних порушень на окупованій території України часто була ускладнена або здійснювалася з затримкою через низку проблем. Російська Федерація не надала УВКПЛ доступу для незалежного моніторингу. Люди стикаються з труднощами під час переміщення з окупованої території на територію, яка підконтрольна Уряду України, через відсутність пунктів пропуску, численні внутрішні блокпости на окупованій території та необхідність долати значні відстані через територію Російської Федерації. Також, багато людей уникають передачі інформації через телефон або електронні месенджери через побоювання, що їхні розмови можуть бути перехоплені чи прослухані.
14. Висновки включаються до доповіді, якщо відповідають стандарту «достатні підстави вважати», а саме, де виходячи з сукупності перевіреної інформації, звичайний неупереджений спостерігач мав би розумні підстави вважати, що факти відбулися так, як описано, та де зроблені юридичні висновки, що ці факти відповідають усім елементам порушення.

² ММПЛУ було розміщено 14 березня 2014 року для моніторингу та підготовку доповідей про ситуацію з правами людини на всій території України, приділяючи особливу увагу Автономній Республіці Крим, східним і південним регіонам України, а також для надання рекомендацій Уряду та іншим суб'єктам щодо вирішення питань у сфері прав людини. Для отримання додаткової інформації див. А/HRC/27/75, пункти. 7-8.

³ З них 419 жінок, 375 чоловіків, 5 дівчаток і 3 хлопчики.

ДІЯЛЬНІСТЬ УВКПЛ ЗА ЗВІТНИЙ ПЕРІОД

Дата створення: 17 грудня 2024 року | Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

III. ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ

- У звітному періоді кількість жертв серед цивільного населення залишалася високою, причому вересень 2024 року став місяцем із найбільшою кількістю жертв серед цивільного населення з липня 2022 року. Переважна більшість жертв серед цивільного населення (98%: 555 загиблих і 3 022 поранених) була пов'язана із застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в густонаселених районах. Два відсотки жертв (19 загиблих і 60 поранених) спричинили інциденти, пов'язані з мінами та вибухонебезпечними залишками війни.
- Близько 72% усіх жертв серед цивільного населення (417 загиблих і 2 221 поранених) зафіксовано поблизу лінії зіткнення, переважно на території, підконтрольній Уряду України, внаслідок наступальних дій російських збройних сил, особливо в Донецькій області. Активне використання високопотужних планерних авіаційних бомб у населених пунктах, зокрема вперше в Запоріжжі, а також застосування безпілотників малого радіусу дії з вибухівкою, особливо в Херсонській області, завдало шкоди цивільному населенню.
- Близько 26% жертв (138 загиблих і 801 поранених) були наслідком використання далекобійних ракет та баражувальних боєприпасів. Зокрема, протягом звітного періоду значно зросла кількість випущених російськими збройними силами по всій території України баражувальних боєприпасів: у жовтні та листопаді 2024 року було запущено понад 2 000 боєприпасів щомісяця, у порівнянні з кількома сотнями на місяць у першій половині року. Окрім жертв від атак і падіння уламків збитих боєприпасів, майже щоденні атаки та сигнали повітряної тривоги серйозно порушували життя цивільного населення та викликали підвищену тривогу.

A. Загальна шкода для цивільного населення

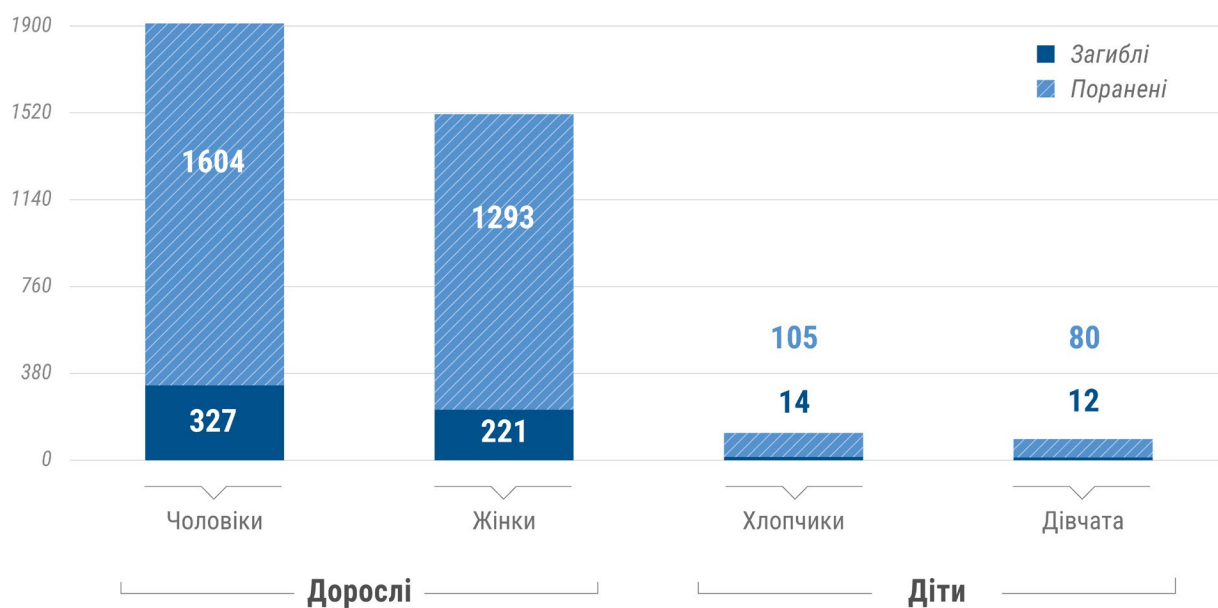
«Її чоловік сильно кричав: «Не залишай мене!». Він не хотів її відпускати».

– Свідок, який бачив, як 30 листопада 2024 року в Царичанці під час авіаудару загинула пасажирка автобуса. У загиблої жінки залишилося четверо дітей.

- УВКПЛ верифікувало, що протягом звітного періоду внаслідок насильства, пов'язаного з конфліктом, загинуло 574 цивільні особи, а 3 082 отримали поранення (1 931 чоловіків, 1 514 жінок, 119 хлопчиків і 92 дівчинки). Серед постраждалих – 36 медичних працівників, 10 гуманітарних співробітників та 33 працівники аварійно-рятувальних служб.

ЖЕРТВИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ, ЗА ВІКОМ ТА СТАТТЮ

З 1 вересня до 30 листопада 2024 року

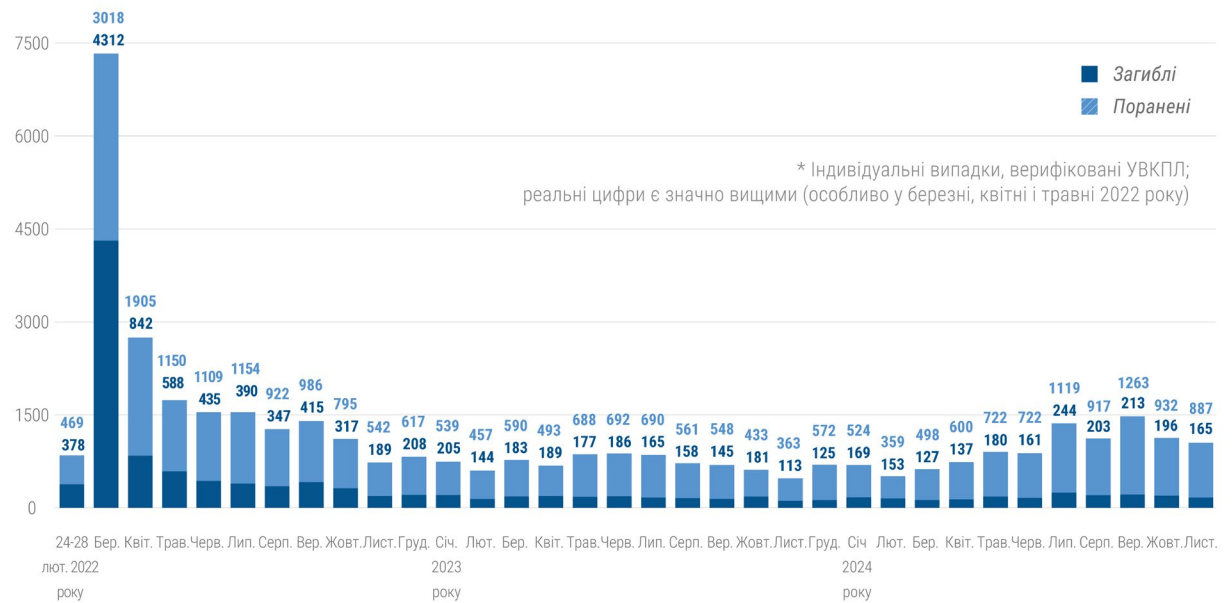
Дата створення: 17 грудня 2024 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

- Більшість підтверджених жертв серед цивільного населення (93%: 539 загиблих і 2 870 поранених) сталися на території, яка контролюється Україною, переважно в Донецькій, Харківській та Херсонській областях. Водночас 7% (35 загиблих і 212 поранених) зафіксовано на тимчасово окупованій території, здебільшого в Донецькій області.
- Російська влада повідомила про 71 загиблого та 333 поранених серед цивільних осіб внаслідок атак, які здійснили Збройні сили України у Белгородській, Нижньогородській, Ростовській, Курській, Воронежській, Тверській, Московській областях і в Удмуртській Республіці на території Російської Федерації. УВКПЛ змогло встановити імена двох загиблих жінок і восьми поранених цивільних осіб (п'ять чоловіків і трьох жінок) у різних місцях у Російській Федерації. Через відсутність доступу та обмежену інформацію з відкритих джерел УВКПЛ не вдалося перевірити обставини цих випадків.
- Переважна більшість жертв серед цивільного населення (98%: 555 загиблих і 3 022 поранених) була спричинена застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в населених пунктах, зокрема артилерійських снарядів та ракет, бомб, ракет, баражувальних боєприпасів, та інших вибухонебезпечних боєприпасів, скинутих з безпілотних літальних апаратів. Особи похилого віку становлять непропорційно високу частку жертв серед цивільного населення. Хоча особи віком понад 60 років складають лише 25% населення, на них припадає майже половина смертей серед цивільних осіб (190 із 395) і третина поранень поблизу лінії зіткнення (732 із 1 983)⁴, це свідчить про те, що більшість осіб похилого віку залишаються в цих районах.⁵ Наприклад, під час артилерійського обстрілу центрального ринку в Херсоні о 9:00 ранку 1 жовтня всі шестеро загиблих і четверо з шести поранених були старше 60 років.

⁴ На основі записів, в яких був зазначений вік.

⁵ Особи похилого віку часто не можуть або не хочуть залишати свої домівки через обмежені фінансові можливості, невизначеність щодо місця подальшого проживання, страх залишити своє майно, свійських тварин чи домашніх улюбленців, а також через глибокі емоційні зв'язки з рідною землею.

ЖЕРТВИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ З 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ, ПО МІСЯЦЯХ*

Дата створення: 17 грудня 2024 року Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

22. Протягом звітного періоду через міни та вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ) загинуло 19 цивільних осіб і 60 отримали поранення (60 чоловіків, 7 жінок, 7 хлопчиків і 5 дівчаток). Це на 13% більше, ніж у попередні три місяці. Чоловіки (зокрема фермери) та хлопчики становили непропорційно велику частку жертв таких інцидентів (85% усіх випадків). Більшість жертв серед цивільного населення були зафіксовані в Донецькій, Харківській і Херсонській областях. У двох інцидентах загинуло троє саперів. Наприклад, 10 вересня в Сумській області двоє чоловіків-рятувальників загинули, намагаючись знешкодити боєприпаси, що не вибухнули.
23. У звітному періоді влада США оголосила про намір надати Україні протипіхотні міни. Будь-яке використання Україною протипіхотних мін в нинішньому конфлікті було б порушенням її зобов'язань згідно з Конвенцією про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, учасницею якої є Україна.
24. Протягом звітного періоду через бойові дії було пошкоджено або зруйновано щонайменше 171 навчальний заклад та 115 медичних установ на території, підконтрольній Уряду України, а також 6 навчальних закладів і 5 медичних установ на території окупованій Російською Федерацією. Відповідно до норм МГП, медичні та освітні об'єкти⁶ мають перебувати під захистом. Посилення бойових дій уздовж лінії зіткнення спричинило зростання руйнувань цивільної інфраструктури, особливо в Донецькій та Сумській областях. Наприклад, 19 вересня внаслідок повітряного бомбардування російськими збройними силами міста Суми було пошкоджено три медичні заклади, зокрема геріатричний пансіонат для ветеранів війни та праці, де загинув 1 мешканець, а 13 осіб отримали поранення, серед них і медичний працівник. Більшість постраждалих були старше 60 років.

В. Засоби та методи ведення війни, що завдають значної шкоди цивільному населенню

Авіабомби

25. Протягом звітного періоду на території, підконтрольній Уряду України, від авіабомб, включно з планерними бомбами, скинутих російськими збройними силами, загинуло⁷ 108 цивільних осіб і 755

⁶ Четверта Женевська конвенція, ст. 18; Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (Додатковий протокол I), ст. 12 і 48; МГП МКЧХ Звичаєві норми 7, 28 і 3.

⁷ За останні три місяці щонайменше 125 цивільних осіб загинули та 606 були поранені внаслідок ударів авіабомб.

отримали поранення. Планерні авіабомби містять велику кількість вибухових речовин, що при використанні в населених пунктах часто призводять до численних жертв серед цивільного населення та серйозних пошкоджень цивільних об'єктів і інфраструктури. Російські збройні сили використовують авіаційні планерні бомби проти Харкова з початку 2024 року, а з серпня 2024 року — проти Сум та області, з 22 вересня вони почали застосовувати їх також проти Запоріжжя. Використання цієї потужної зброї в таких густонаселених пунктах, де вона раніше не застосовувалася, піддають ризику смерті та поранень ще більше цивільних осіб. У Запоріжжі за звітний період загинуло щонайменше 25 цивільних осіб, ще 221 отримала поранення, порівняно з 3 загиблими та 5 пораненими за попередній період. Більшість жертв (12 загиблих і 172 поранених) стали результатом вибухів планерних авіабомб. Наприклад, 7 листопада планерні бомби влучили в багатоквартирний будинок, в результаті чого загинули вісім цивільних осіб, включаючи однорічного хлопчика, його матір і бабусю, а також у приватний будинок, в результаті чого загинув 20-річний хлопець, а його мати отримала серйозні поранення. Ще одна бомба влучила в онкологічний центр, де в той час проходили хіміотерапію онкохворі пацієнти, завдавши серйозної шкоди установі та поранень персоналу і пацієнтам.

Дрони з видом від першої особи (FPV-дрони)

«Дрон підлетів вдруге, побачив, що ми втікаємо, і вирішив нас добити!»

– Жінка, яка разом з чоловіком отримала важкі поранення внаслідок атаки FPV-дрона 3 жовтня 2024 року в селі Токарівка

26. Зросла кількість жертв серед цивільного населення, спричинених безпілотниками малого радіусу дії, які несли на собі саморобні вибухові пристрої та міни на території, підконтрольній Уряду України, де внаслідок таких атак протягом звітного періоду загинуло⁸ 67 цивільних осіб і 528 отримали поранення. Більшість безпілотників, що використовувалися в цих атаках, ймовірно, були так званими «безпілотниками з видом від першої особи» (FPV). Ці безпілотники оснащені камерами, які дозволяють операторам на землі отримувати трансляцію у реальному часі території, над якою летить безпілотник та потенційних цілей. Це зокрема дозволяє оператору з більшим ступенем впевненості оцінити, чи є потенційна ціль військовим об'єктом, чи цивільною особою або об'єктом.
27. У частині Херсонської області, підконтрольній Уряду України, внаслідок таких нападів загинуло 35 цивільних осіб і 373 отримали поранення. Це складає половину всіх жертв серед цивільного населення області (96 загиблих, 721 поранений). Якщо раніше такі напади мали місце переважно в населених пунктах уздовж річки Дніпро, де проходить лінія зіткнення, то в звітному періоді УВКПЛ підтвердило випадки жертв серед цивільних і в глибині міста Херсон.
28. У 28 інцидентах у Херсонській області, зафіксованих УВКПЛ (дев'ять загиблих і 65 поранених), цивільні особи стали жертвами обстрілів, перебуваючи в автомобілях або каретах швидкої допомоги (див. пункт 34 нижче). У деяких випадках УВКПЛ переглядало відеозаписи нападів, зроблені за допомогою безпілотних літальних апаратів. В цих випадках не було жодних ознак того, що автомобілі були військовими цілями. Наприклад, 2 вересня близько полудня FPV-дрон скинув вибуховий пристрій на цивільний автомобіль, що рухався в с. Кіндійка, внаслідок чого загинув 60-річний лікар, а його 56-річна дружина отримала поранення. На кадрах з безпілотника, опублікованих у соціальних мережах, видно, як цивільний автомобіль рухається дорогою, а вибуховий пристрій потрапляє у лобове скло машини.
29. На території, окупованій Російською Федерацією, безпілотники малого радіусу дії спричинили загибель 10 цивільних осіб і поранення 50, здебільшого в Донецьку та Горлівці. Наприклад, 5 жовтня безпілотник потрапив у автобус у Горлівці під час ранкової поїздки на роботу, поранивши шістьох цивільних пасажирів.

⁸ За останні три місяці щонайменше 42 цивільні особи загинули та 390 отримали поранення від безпілотників малого радіусу дії на території, підконтрольній Уряду України.

С. Постраждали серед працівників служб швидкого реагування, медичних працівників і гуманітарних працівників

«Ми живемо тут у небезпеці, 24 години на добу, 7 днів на тиждень».

– Лікар лікарні в Нікополі Дніпропетровської області, менш ніж за 10 кілометрів від позицій російських збройних сил.

30. УВКПЛ зафіксувало велику кількість жертв серед працівників служб з надзвичайних ситуацій (6 загиблих, 27 поранених),⁹ медичних працівників (3 загиблих, 33 поранених), а також гуманітарних працівників і волонтерів (5 загиблих, 5 поранених) в основному на території, підконтрольній Уряду України, у звітному періоді.
31. Принаймні в одному випадку під час так званого «подвійного удару» — послідовних атак на той самий об'єкт протягом короткого проміжку часу — загинули та отримали поранення працівники служб швидкого реагування, які першими прибули на місце першого удару.¹⁰ Двадцять восьмого вересня два боєприпаси влучили в клінічну лікарню Святого Пантелеймона в Сумах з інтервалом близько 45 хвилин. В результаті загинуло шестеро цивільних осіб і 17 отримали поранення. Щонайменше один співробітник поліції та один медичний працівник загинули, а інший поліцейський і двоє медичних працівників отримали поранення. Другий удар спричинив більшість жертв.
32. УВКПЛ раніше задокументувало кілька інцидентів, коли внаслідок таких «подвійних» атак загинули та отримали поранення особи, які надавали першу допомогу.¹¹ Проведення другої атаки протягом того часу, коли працівники швидкого реагування передбачувано будуть на місці події для надання допомоги жертвам, ймовірно щонайменше викликає занепокоєння щодо відсутності необхідних запобіжних заходів відповідно до МГП, щоб звести до мінімуму шкоду, заподіяну цивільним особам.¹² Якщо задокументовані атаки були здійснені з метою вбивства або поранення осіб, які здійснюють швидке реагування, або інших цивільних осіб, вони будуть становити навмисні атаки на цивільних осіб і можуть становити воєнні злочини.¹³
33. Безпілотники, що скидали вибухові пристрої, також спричинили загибель та поранення кількох працівників аварійно-рятувальних служб (3 поранених), медичних працівників (1 загиблий, 17 поранених) і гуманітарних працівників (2 загиблих, 3 поранених).
34. Безпілотники також скидали вибухові пристрої на позначені карети швидкої допомоги щонайменше вісім разів, внаслідок чого 1 медичний працівник загинув, і 17 отримали поранення. Шість інцидентів сталися в Херсонській області, один — у Харківській, а ще один у Сумській області.
35. Атаки безпілотників також стали загрозою для гуманітарних працівників. Наприклад, 6 жовтня безпілотник, ймовірно FPV-дрон, вразив колону з двох автомобілів, що евакуювали цивільних осіб з прифронтових районів у частині Донецької області, підконтрольній Уряду України. В результаті один гуманітарний волонтер загинув, а інший отримав поранення. Перший автомобіль у колоні був чітко позначений як транспорт для гуманітарної евакуації.
36. В іншому прикладі, під час найсмертоноснішої атаки на гуманітарних працівників, задокументованої УВКПЛ під час звітнього періоду, 12 вересня артилерійські снаряди влучили у вантажівки Міжнародного комітету Червоного Хреста, які роздавали гуманітарну допомогу поблизу Віролюбівки (Донецька

⁹ Один працівник служб швидкого реагування загинув і двоє отримали поранення на території, окупованій Російською Федерацією. Решта жертв сталися на території, підконтрольній Уряду України.

¹⁰ До працівників швидкого реагування належать працівники аварійно-рятувальних служб, медичні працівники та поліцейські.

¹¹ УВКПЛ [Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, 1 березня – 31 травня 2024 року](#), липень 2024 року, пункти 35-37.

¹² Додатковий протокол I, ст. 57; Звичаєве право 15 МГП МКЧХ.

¹³ Римський статут, ст. 8(b)(i).

область), внаслідок чого загинуло троє гуманітарних працівників і двоє отримали поранення. Вантажівки були чітко позначені емблемою Червоного Хреста. Українська влада повідомила, що під час атаки над місцем роздачі гуманітарної допомоги пролітав безпілотний літальний апарат «Ланцет», оснащений камерою.

37. У кількох випадках атаки з безпілотників були спрямовані на чітко позначених працівників екстрених служб, медичних працівників, гуманітарних працівників або їхні транспортні засоби, як-от у випадках нападів на карети швидкої допомоги. Оскільки більшість безпілотників обладнані камерами, що дають змогу оператору бачити потенційні цілі в реальному часі, ці позначки мали бути видимими для операторів, що викликає занепокоєння щодо незаконного націлювання, особливо з огляду на велику кількість таких атак.

D. Атаки на енергетичну інфраструктуру України

«Ми відчуваємо себе в'язнями».

– Людина з інвалідністю, яка через відключення електроенергії тривалий час не могла вийти зі своєї квартири, не користуючись ліфтом.

38. У звітному періоді російські збройні сили здійснили дві масштабні, скоординовані атаки на енергетичну інфраструктуру по всій Україні — 17 та 28 листопада. Ці атаки стали доповненням до дев'яти подібних атак, що мали місце з березня по серпень 2024 року, і відбулися на тлі частих менших атак на енергетичну інфраструктуру України.¹⁴ У кожній атаці використовувалося близько 200 боєприпасів, зокрема крилаті, балістичні та гіперзвукові ракети, а також баражувальні боєприпаси, що робить їх одними з найбільших повітряних атак з лютого 2022 року. Міністерство оборони Російської Федерації підтвердило, що об'єктами атак були критично важливі енергетичні об'єкти.¹⁵
39. Попри перехоплення багатьох боєприпасів, інші влучили в об'єкти генерації та передачі енергії, зокрема теплові та гідроелектростанції, а також важливі підстанції. Ці атаки спричинили перебої в постачанні електроенергії, а також у наданні таких послуг, як водопостачання, опалення та транспортне сполучення в багатьох регіонах. Українська влада запровадила в'ялові відключення електроенергії по всій країні через те, що ці атаки ще більше поглибили дефіцит електроенергії, що виник внаслідок попередніх атак. Станом на кінець листопада відключення електроенергії тривало до восьми годин щодня по всій країні, що створювало значні труднощі для цивільного населення. Нові пошкодження енергетичної інфраструктури поглибили занепокоєння щодо здоров'я та добробуту цивільних осіб у зимовий період, особливо серед осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, малозабезпечених сімей та внутрішньо переміщених осіб.
40. Пошкодження електростанцій внаслідок обстрілів також вплинуло на центральне опалення в деяких прилеглих громадах. Наприклад, в одній громаді на сході України станом на 5 листопада центральне опалення досі не було увімкнене для близько 13 000 мешканців через серйозні пошкодження місцевої електростанції. Представник місцевої адміністрації повідомив УВКПЛ, що встановлюються альтернативні джерела опалення, проте цей процес планується завершити лише до кінця року. Тим часом люди використовували електричні обігрівачі в своїх будинках. В одній із громад на заході України три з п'яти шкіл перейшли на дистанційне навчання, а дитячі садки припинили роботу через недостатню потужність альтернативних джерел опалення.

¹⁴ Для отримання додаткової інформації див. ММПЛУ «Атаки на енергетичну інфраструктуру України: шкода цивільному населенню», вересень 2024 року, доступно за посиланням: <https://ukraine.ohchr.org/en/Attacks-on-Ukraines-Energy-Infrastructure-Harm-to-the-Civilian-Population>

¹⁵ Міністерство оборони Росії, публікації в телеграм каналі, 17 і 28 листопада 2024 року (доступно за посиланнями: https://t.me/mod_russia/45806 і https://t.me/mod_russia/46302).

E. Атаки на цивільні судна та інфраструктуру морських портів

41. У звітному періоді спостерігалось збільшення кількості атак на інфраструктуру морських портів, переважно з боку російських збройних сил. УВКПЛ задокументувало вісім атак російських збройних сил на цивільні судна та інфраструктуру морських портів на території, підконтрольній Уряду України (усі в Одеській області), а також дві атаки українських збройних сил на портову інфраструктуру на окупованій території (обидва в Запорізькій області). Зокрема, в період з 2 по 20 жовтня УВКПЛ зафіксувало шість обстрілів морських портів Одеської області з використанням балістичних ракет і баражувальних боєприпасів. Внаслідок цих атак було пошкоджено кілька суден і портову інфраструктуру, загинуло 15 цивільних осіб, а 37 отримали поранення, зокрема 32 портові працівники та члени екіпажів суден. За даними української влади, пошкоджені судна були цивільними суднами, які перевозили вантажі для цивільних потреб.

F. Атаки безпілотників на осіб, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*), і накази «не давати пощади»

«Я не пам'ятаю, щоб нас навчали МГП. Під час військової підготовки і пізніше командири казали нам не брати [солдатів ЗСУ] в полон. Це логістично обтяжливо».

- Російський військовополонений про отриманні інструкції «не давати пощади».

42. Упродовж звітного періоду УВКПЛ верифікувало чотири інциденти, зафіксовані на відео,¹⁶ коли безпілотники атакували та вбили трьох російських військовослужбовців¹⁷ і одного українського військовослужбовця, які, ймовірно, припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*) через важке поранення.¹⁸ Наприклад, на відеозаписі одного з інцидентів, зробленому безпілотником, видно, як важко поранений російський військовослужбовець лежить на землі без зброї в руках, коли безпілотник націлюється на нього і влучив у нього на смерть. В іншому інциденті на відеозаписі видно, що український військовослужбовець важко поранений і горить, коли стає мішенню для безпілотника, який скинув вибуховий боєприпас прямо на нього. УВКПЛ визначило геолокацію всіх інцидентів, зображених на відеозаписах.
43. МГП вимагає поважати та захищати поранених і хворих осіб з обох сторін конфлікту.¹⁹ МГП забороняє атаки на осіб, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*). Особа, яка знепритомніла або є недієздатною через поранення чи хворобу і не може захищати себе, вважається такою, що припинила участь у воєнних діях (*hors de combat*), якщо утримується від ворожих дій. Напад на людину, знаючи, що вона припинила участь у воєнних діях (*hors de combat*), є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та воєнним злочином.²⁰
44. У заяві від 29 жовтня, що повторює попередні висловлювання російських офіційних осіб і військових командирів,²¹ голова Чеченської Республіки заявив, що він наказав чеченським командирам російських збройних сил не брати полонених, а «знищувати» їх. Хоча через п'ять днів цей наказ був скасований, на

¹⁶ Зафіксовано розвідувальними та/або FPV-дронами та опубліковано в соціальних мережах.

¹⁷ Два інциденти сталися влітку 2024 року, але були верифіковані протягом звітного періоду.

¹⁸ Аналіз, проведений на замовлення УВКПЛ, визначив геолокацію кожного інциденту та встановив приблизний період часу.

¹⁹ Додатковий протокол I, ст. 10.

²⁰ Див. ст. 12 Першої Женевської конвенції, ст. 12 і Додатковий протокол I, ст. 41 і 85(3)(e), Римський статут, стаття 8(b)(vi).

²¹ Див. УВКПЛ [Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, 1 березня 2024 року - 31 травня 2024 року](#), липень 2024 року, п. 63; УВКПЛ, [Поводження з військовополоненими та оновлена інформація про ситуацію з правами людини в Україні, 1 червня – 31 серпня 2024 року](#), жовтень 2024 року, п. 52.

момент підготовки доповіді він все ще був доступний в мережі інтернет.²² МГП забороняє віддавати накази про те, щоб нікого не залишити в живих, погрожувати таким чином противнику або вести бойові дії з такою метою. Заява про те, що «пощади не буде», є серйозним порушенням МГП та воєнним злочином.²³

IV. ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ОСОБАМИ, ЯКІ ПРИПИНИЛИ УЧАСТЬ У ВОЄННИХ ДІЯХ (*HORS DE COMBAT*)

A. Катування та жорстоке поведження з українськими військовополоненими та затримуваним медичним персоналом

«У полоні найважчим для мене було не побиття, яке я пережила. Найважче було сидіти і чути, як молоді та сильні чоловіки, яких б'ють, кличуть своїх матерів».

– Українська військовослужбовиця описує стрес і страх, які вона відчувала, коли чула, як катують військовополонених чоловіків.

45. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ опитало 42 українських військовополонених та затримуваних медичних працівників (31 чоловіка і 11 жінок) після їхнього звільнення з російського полону. Більшість із них провели в полоні понад два роки. Всі опитані надали достовірні та детальні свідчення про катування, якого вони зазнали в полоні, зокрема побиття та інші форми насильства під час так званої «приймки».²⁴ Тридцять п'ять з них піддавались частим та/або тривалим катуванням, в тому числі в різних місцях. Ці свідчення підтверджують висновки УВКПЛ, які вже були зроблені раніше, що катування та жорстоке поведження з українськими військовополоненими, що перебувають у руках Російської Федерації, є широкомасштабними та систематичними.²⁵
46. З 24 лютого 2022 року УВКПЛ опитало загалом 35 військовополонених жінок і медичних працівників, які перебували в російському полоні. З них 29 повідомили про катування та жорстоке поведження. Всі 11 жінок, опитаних під час цього звітнього періоду, зазнали катувань і жорстокого поведження, зокрема сексуального насильства, побиття, перебування у стресових позиціях, ураження електричним струмом, удушення, тривалого одиночного ув'язнення, примусових фізичних вправ, приниження через виконання російських патріотичних пісень або вигукування російських гасел, позбавлення сну, погроз смертю чи фізичним насильством. Вони також повідомляли про низьку якість і недостатню кількість їжі, сильну переповненість камер, антисанітарні умови в камерах з комахами, відсутність доступу до води, туалету, душу та засобів гігієни (в тому числі пов'язаних з менструацією), а також відсутність медичної допомоги, зокрема послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я для жінок, таких як доступ до гінеколога. Більшість жінок описали стан майже постійного стресу та страху, що призвело до тривалих проблем зі здоров'ям.
47. Сексуальне насильство продовжує бути поширеним як щодо жінок, так і чоловіків. З 42 військовополонених, опитаних під час звітнього періоду, 32 (22 чоловіка та 10 жінок) повідомили про

²² Див. https://t.me/RKadyrov_95/5204 (дата останнього перегляду 20 листопада 2024 року).

²³ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 23, Додатковий протокол I, ст. 40, Римський статут, ст. 8(2)(b)(xii).

²⁴ Також називається «віталне побиття». Після прибуття до місця інтернування військовополонені повинні пройти коридором, де стоять охоронці, які піддають військовополонених тривалим побиттям, погрозам, нападам собак, ударам електрошоком, роздягання та використанню стресових положень.

²⁵ Див. УВКПЛ [Поводження з військовополоненими та ситуація з правами людини в Україні, 1 червня – 31 серпня 2024 року](#).

сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, ураження електричним струмом, удари по геніталіях, примусове оголення, побиття в оголеному вигляді, погрози зґвалтуванням та кастрацією. В одному випадку військовополонена повідомила, що співробітники правоохоронних органів ґвалтували її майже щодня протягом двох з половиною місяців у 2022 році з метою отримання інформації.

48. Шість жінок надали детальну інформацію про катування, сексуальне насильство та принизливе поводження, що відбувалися в одному з місць позбавлення волі на окупованій Російською Федерацією території України. Вони розповіли, що усіх військовополонених жінок і затриманих жінок вивели з камер, зав'язали їм очі, надягли мішки на голову і повели до підвалу. Потім, коли їх замкнули в кімнаті й зняли мішки, охоронці наказали роздягтися догола і «викинути» свій одяг. Почувши численні погрози смертю від охоронців і побачивши приміщення, що нагадувало камеру страти, жінки запанікували, думаючи, що їх збираються стратити. Згодом охоронці відчинили двері й наказали перейти до душевої кімнати. По дорозі до душі і назад оголені жінки ставали об'єктами насмішок з боку охоронців та ув'язнених. Опитані описували надзвичайні психологічні страждання від примусового оголення, приниження та страху бути страченими.

Страти українських військовослужбовців, захоплених у полон російськими збройними силами

«Брате, ми тебе забирати не будемо, не будемо з тобою возитися».

– Свідок процитував УВКПЛ останні слова російського військовослужбовця до важкопораненого українського військовослужбовця, знайденого на полі бою, безпосередньо перед розстрілом.

49. З кінця серпня 2024 року УВКПЛ зафіксувало значне збільшення кількості повідомлень про страти українських військовослужбовців, захоплених російськими збройними силами. УВКПЛ оцінило як такі, що заслуговують на довіру, твердження щодо 19 інцидентів, які сталися в цей період і в результаті яких було вбито 62 особи. У зв'язку з цими інцидентами УВКПЛ отримало та проаналізувало відео- та фотоматеріали, на яких зображено страти або тіла загиблих, а також провело детальні конфіденційні бесіди зі свідками. За своєю методологією УВКПЛ перевірило п'ять з цих інцидентів, під час яких було страчено 15 українських військовослужбовців. Наприклад, на відео одного з інцидентів видно, де четверо російських військовослужбовців вишикувалися в лінію і відкривають вогонь з автоматів по 10, як вбачається, беззбройних українських військовослужбовців, чії тіла потім падають на землю. УВКПЛ визначило місце та час цього інциденту, що стався наприкінці вересня на захід від села Миколаївка в Донецькій області, та встановило причетні сторони.
50. УВКПЛ також верифікувало страти 11 українських військовополонених, які сталися в попередніх звітних періодах. В одному з інцидентів, що стався 29 липня 2023 року на окупованій території Запорізької області, російські військовослужбовці забрали двох українських військовополонених із підвалу, де їх утримували, до лісної місцевості. Один із російських військовослужбовців застрелив одного з військовополонених, який був важко поранений ще до захоплення. Після цього другого військовополоненого допитували та тиснули на нього, вимагаючи інформацію про українські збройні сили. Загалом, з 24 лютого 2022 року УВКПЛ підтвердило страту російськими збройними силами 68 українських військовополонених і військовослужбовців, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*) (усі чоловіки).

«Слідчі показали мені карту трупів у Маріуполі і сказали: "Кожен труп має бути на когось записаний"».

– Український військовополонений згадує, як російські слідчі намагалися змусити його зізнатися у вбивстві цивільних осіб у Маріуполі та приписати всіх загиблих українським збройним силам.

51. УВКПЛ опитало 10 українських військовополонених жінок, справи яких розглядались в судах, або були розглянуті з винесенням обвинувальних вироків судами Російської Федерації за участь у терористичних організаціях та спробу захоплення державної влади. Звинувачення базувались на тому, що вони належали до певних підрозділів Збройних сил України.²⁶ Таке переслідування українських військовополонених відповідно до внутрішнього антитерористичного законодавства Російської Федерації за дії, які є участю у воєнних діях, суперечить їхньому статусу комбатантів. Згідно з МГП, комбатанти не можуть бути піддаватись кримінальному переслідуванню за участь у воєнних діях або за законні військові дії, здійснені під час збройного конфлікту, навіть якщо такі дії в іншому випадку могли б бути правопорушенням відповідно до національного законодавства.²⁷
52. Шість військовополонених жінок розповіли, як слідчі залякували їх, аби вони відмовились від свого права на адвоката під час початкового розслідування їхніх справ. Одна з жінок описала ситуацію, коли слідчий заявив, що допит завершено, однак після того, як її адвокат пішов, допит продовжився, і її погрозами змусили підписати зізнання.
53. Вісім жінок зазначили, що адвокати, які надавали їм безоплатну правову допомогу під час досудового слідства, не виявляли інтересу до підготовки стратегії захисту, не відвідували їх у місцях інтернування і, в деяких випадках, ображали та залякували їх, змушуючи підписувати свідчення проти себе. Одна жінка розповіла, що адвокат показав їй фотографію її доньки і погрожував, що вона більше ніколи не побачить свою дитину.
54. Більше того, 26 з 42 військовополонених, опитаних у звітний період, серед яких п'ять чоловіків²⁸ та дві жінки, яких було засуджено, надали достовірні свідчення про катування, які до них застосовувались під час допитів для отримання вимушених зізнань і свідчень про воєнні злочини або злочини, пов'язані з конфліктом, як-от тероризм і захоплення державної влади. Дев'ятнадцять військовополонених повідомили, що під час численних допитів російські слідчі тиснули на них, змушуючи зізнатися, що вони скоїли або стали свідками злочинів, яких не було в реальному житті, обіцяючи натомість скоріше включити їх до програми обміну полоненими. Жоден з 15 військовополонених, опитаних у звітний період, справи яких розглядались або були розглянуті з винесенням обвинувальних вироків, не мав адвоката під час перших допитів у своїх кримінальних справах.
55. Протягом звітного періоду судді, призначені Російською Федерацією на окупованій території, засудили 20 українських військовополонених (усі чоловіки) за різні злочини, зокрема жорстоке поводження з

²⁶ Уряд Росії визнав полк «Азов» і батальйон «Айдар» Збройних Сил України терористичними організаціями та вважає всіх їх членів залученими до терористичної діяльності.

²⁷ Відповідно до звичаєвого МГП особи, які мають статус військовополонених, мають імунітет учасника бойових дій і не можуть бути притягнуті до відповідальності за участь у воєнних діях або за законні військові дії, вчинені під час міжнародного збройного конфлікту, навіть якщо такі дії в іншому випадку становили б злочин згідно з національним законодавством. Військовополонені, звинувачені у вчиненні злочинів або піддані дисциплінарним стягненням, мають право на гарантії належної правової процедури та справедливого судового розгляду. Жоден вирок чи покарання не можуть бути винесені щодо них, якщо вони не винесені неупередженим і належним чином утвореним судом. Див. Четверта Женевська конвенція, ст. 99-108. Див. також Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 14; Третя Женевська конвенція, ст. 102-108; Додатковий протокол I, ст. 75(4).

²⁸ Протягом звітного періоду УВКПЛ опитало 5 військовополонених чоловіків, яких судили за воєнні злочини.

цивільними, вбивства та умисне знищення майна. Військовополонених було засуджено до позбавлення волі на терміни до 27 років. УВКПЛ зазначає, що військовополонені, які належали до полку «Азов», отримали значно більші терміни ув'язнення порівняно з іншими, іноді за ідентичними обвинуваченнями.

В. Катування, жорстоке поводження та смерть російських військовополонених в полоні

«Перед самим взяттям в полон мій товариш (російський солдат) застрелився. Я тоді не зрозумів його рішення. Коли я згадував цей момент потім, у катівні, я подумав, що теж повинен був застрелитися».

– Російський військовополонений описує свій психічний стан під час ув'язнення і катувань в транзитному місці.

56. Протягом звітного періоду УВКПЛ опитало 25 російських військовополонених, які перебували в українських місцях інтернування, зокрема в нещодавно відкритому таборі «Захід-4» у Львові. Усі, окрім одного, повідомили про катування або жорстоке поводження, яких вони зазнали в 2024 році на одному чи кількох етапах перебування в полоні. Чотирнадцять військовополонених стали жертвами сексуального насильства.
57. Згідно з попередніми висновками УВКПЛ, катування та жорстоке поводження здебільшого відбувалися в транзитних місцях перед переведенням військовополонених до офіційних місць інтернування. Крім того, сім військовополонених зазнали побоїв під час «прийомки» або під час виведення з камер в офіційних місцях інтернування.
58. Катування та жорстоке поводження, в тому числі сексуальне насильство, мали місце в основному в одному з транзитних місць, що перебуває під контролем українських сил і розташований поблизу лінії фронту на сході.²⁹ Дванадцять з 25 російських військовополонених, опитаних протягом звітного періоду, надали детальну та послідовну інформацію про поводження з ними та умови їхнього ув'язнення в цьому місці. Вони надали УВКПЛ послідовну інформацію, що усі військовополонені, яких доправляли до цього місця, зазнавали катувань під час так званої «прийомки» за їхніми описами, яка включала сильне побиття пластиковими трубами, кийками та батогом, обливання холодною водою та нацькування собак. Також опитаних прив'язували до стільця та застосовували електричний струм, зокрема в 11 випадках за допомогою затискачів, прикріплених до геніталій. В цьому ж транзитному місці УВКПЛ задокументувало смерть одного російського військовополоненого і продовжує верифікацію достовірних повідомлень про смерть двох інших (чоловіків) від катувань в травні та червні 2024 року.³⁰ Крім того, військовополонених, яких утримували в цьому місці, змушували працювати по дев'ять годин на день, копаючи ями та город. Лише ті військовополонені, які працювали, отримували їжу – один раз на день, ввечері. Офіс Генерального прокурора розпочав кримінальне розслідування за фактами катувань у цьому місці. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, Генеральний штаб Збройних сил України та Міністерство оборони також підтвердили, що розслідування триває.

²⁹ Ймовірно місцезнаходження не розголошується з метою захисту.

³⁰ З лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало позасудові страти 25 російських військовослужбовців, які припинили участь у бойових діях (усі у 2022 році та на початку 2023 року), на додаток до випадків смерті під час ув'язнення, описаних вище.

V. ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНІЙ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТЕРИТОРІЇ

59. Порушуючи свої зобов'язання за міжнародним правом,³¹ Російська Федерація продовжує в повному обсязі застосовувати російське законодавство на окупованій території України. Це призводить до подальших затримань цивільних осіб, багато з яких піддаються катуванням або жорстокому поводженню, а також до постійних обмежень основних прав і свобод, права власності та культурних прав.

A. Права на життя, фізичну та психічну недоторканність, свободу та безпеку

«Якщо будеш задавати багато запитань або наймати адвокатів, щоб заважати мені працювати, ми її просто поховаємо, і ти її більше ніколи не побачиш».

– Родич цитує відповідь посадової особи Російської Федерації на запитання про долю і місцезнаходження члена його сім'ї.

Ув'язнення цивільних осіб

60. Цивільні особи, затримані Російською Федерацією, зазвичай перебувають під вартою протягом тривалого часу. Інформація про умови їхнього утримання та поводження стає доступною лише після їхнього звільнення, оскільки незалежні гуманітарні монітори не мають регулярного доступу до цивільних осіб, які утримуються на окупованій території України та в Російській Федерації. Задokumentовані випадки свідчать, що цивільні затримані помирали в ув'язненні, піддавались катуванням, жорстокому поводженню, а також скаржились на відсутність належної медичної допомоги в місцях позбавлення волі. Окупаційна влада не надає сім'ям належної інформації про місцезнаходження та долю затриманих.
61. Згідно з раніше виявленими тенденціями, дві третини з 18 звільнених цивільних осіб, опитаних УВКПЛ протягом звітного періоду (дев'ять чоловіків і дев'ять жінок), повідомили, що піддавались катуванню або іншим формам жорстокого поводження під час перебування в ув'язненні. Це включало побиття, імітацію страти, удари електричним струмом, удушення та жахливі умови утримання. Дев'ятеро (троє чоловіків і шестеро жінок) зазнали сексуального насильства, включаючи застосування електричного струму до геніталій, примусове оголення та погрози сексуальним насильством. Одна з жінок, яка зазнала сексуального насильства, пережила викидень через катування електричним струмом.
62. 19 вересня 2024 року українська журналістка Вікторія Рощина померла в СІЗО в Російській Федерації згідно з інформацією, отриманою сім'єю від російських посадовців 10 жовтня. Рощина зникла в серпні 2023 року під час підготовки репортажів з окупованої території Запорізької області. До квітня 2024 року її родичі не отримували жодної інформації про її місцезнаходження або статус, незважаючи на численні запити. До повідомлення про її ймовірну смерть родина не отримувала жодних даних про її здоров'я, умови утримання або офіційні обвинувачення. Причина смерті залишається невідомою на момент написання доповіді.
63. Крім того, протягом звітного періоду УВКПЛ підтвердило два випадки смертей в ув'язненні, які сталися до цього періоду. У одному випадку цивільний чоловік був затриманий російськими збройними силами в Київській області в березні 2022 року і переведений до установи в Російській Федерації, де помер навесні 2024 року після тривалого перебування під вартою в нелюдських умовах і без належної медичної допомоги. В іншому випадку чоловік був затриманий на кілька днів російськими збройними силами в селі Горностаївка Херсонської області в червні 2023 року, після чого його жорстоко побили і відпустили в критичному стані. Він помер того ж дня. З 24 лютого 2022 року УВКПЛ задокументувало 29 смертей цивільних затриманих (23 чоловіки та 6 жінок), які сталися внаслідок катувань, відсутності

³¹ Див. доповідь УВКПЛ [Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки, 24 лютого 2022 року – 31 грудня 2023 року](#), березень 2024 року.

медичної допомоги та/або нелюдських умов утримання на окупованій території України та в Російській Федерації.

64. Також виникають побоювання щодо того, чи отримують цивільні особи, які перебувають під вартою на окупованій території України або в Російській Федерації, особливо ті, хто страждає від серйозних захворювань, належну медичну допомогу. Наприклад, родина та адвокат кримського татарина з вже наявним захворюванням серця, який перебував під вартою з 5 квітня 2023 року, повідомили УВКПЛ, що влада не забезпечила його необхідною операцією.³² В іншому випадку родина та адвокат чоловіка, який перебував під вартою з 2019 року, повідомили, що влада, незважаючи на численні запити, не надавала йому лікування, коли він захворів на туберкульоз, що погіршило його стан. В обох випадках, суд відхилив клопотання про звільнення, які посилались на російське законодавство, яке передбачає, що «тяжкий стан здоров'я перешкоджає можливості тримання під вартою».³³ Мати чоловіка, який має повну втрату зору та захворювання серця та який був узятий під варту у вересні 2024 року, повідомила УВКПЛ, що російська влада відмовила у проведенні необхідних обстежень для підтвердження його втрати зору - стану, який вважається «несумісним з триманням під вартою» за російським законодавством.
65. Крім того, всі опитані особи, які були звільнені після тривалого ув'язнення, повідомили, що втратили зуби або страждають від інших незворотних стоматологічних проблем через відсутність доступу або неналежної стоматологічної допомоги, погане харчування або, в деяких випадках, дефіцит вітаміну D через обмежений доступ до сонячного світла.
66. Члени сімей не могли отримати інформацію про місцезнаходження або долю затриманих цивільних осіб, незважаючи на численні спроби. УВКПЛ задокументувало вісім таких випадків протягом звітного періоду. Деякі сім'ї подали офіційні заяви про зникнення безвісти. Незважаючи на ознаки того, що ці особи були затримані російською владою, влада не надала конкретної і достовірної інформації про їхнє місцезнаходження та долю. У двох випадках родичам погрожували затриманням або насильством, коли вони зверталися до влади за інформацією.

Позасудові страти

67. Протягом звітного періоду УВКПЛ підтвердило інформацію про позасудові страти двох цивільних чоловіків, які відбулися раніше. Наприклад, 9 травня 2023 року двоє російські військовослужбовці увірвалися до приватного будинку в Херсонській області та вбили 64-річного цивільного мешканця. З 24 лютого 2022 року УВКПЛ підтвердило 170 випадків позасудових страт цивільних осіб (142 чоловіків, 23 жінок, 3 хлопчиків та 2 дівчаток) на території, які контролюються російськими збройними силами, в тому числі в місцях позбавлення волі.
68. Як повідомила російська газета «Коммерсант»,³⁴ 8 листопада 2024 року Південний військовий окружний суд у Ростові-на-Дону в Російській Федерації засудив двох російських військовослужбовців до довічного ув'язнення за вбивство дев'яти цивільних осіб у Волновасі, окупованій частині Донецької області, в жовтні 2023 року.³⁵ Вирок ще не набув чинності, оскільки може бути оскаржений в апеляційному порядку.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

69. Починаючи з лютого 2022 року, УВКПЛ задокументувало 370 випадків (щодо 252 чоловіків, 106 жінок, 10 дівчат та 2 хлопчиків) сексуального насильства, скоєного військовослужбовцями російських збройних сил, співробітниками правоохоронних органів і пенітенціарної служби. Із загальної кількості випадків 306 сталися під час ув'язнення, щодо, зокрема, 88 цивільних осіб, 209 військовополонених і 9

³² Комітет проти катувань звернувся до Російської Федерації із закликом утриматися від виконання вироку щодо чоловіка, який раніше 3 роки провів під домашнім арештом, однак його взяли під варту. Повідомлення оприлюднив адвокат ув'язненого у [Facebook](#)

³³ Постанова Уряду Російської Федерації №3 від 14 січня 2011 року.

³⁴ Див.: <https://www.kommersant.ru/doc/7295168> (дата останнього перегляду 11 листопада 2024 року).

³⁵ Детальніше про цю справу див. УВКПЛ, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня 2023 року - 30 листопада 2023 року, 13 грудня 2023 року](#), п. 46

затримуваних медичних працівників. Сексуальне насильство під час тримання під вартою переважно стосувалося чоловіків і хлопчиків: йому було піддано 246 чоловіків і 1 хлопчика, а також 59 жінок. Ще 62 випадки сексуального насильства сталися з цивільними особами у житлових районах, більшість із яких були жінками та дівчатами (45 жінок, 10 дівчаток, 6 чоловіків і 1 хлопчик). Окрім цього, задокументовано 2 випадки сексуального насильства проти жінок під час так званих «процесів фільтрації».

В. Громадянський простір і основні свободи

Свобода релігії чи переконань

«Віра в Господа допомогла вберегти мій розум від божевілля!»

– Священик розповідає про умови свого утримання на окупованій території Запорізької області.

70. У звітному періоді російська влада продовжувала обмежувати свободу релігії чи переконань, порушуючи свої зобов'язання за МГП та МППЛ.³⁶ Законодавство щодо «антиекстремізму» використовувалося як інструмент для переслідування членів окремих релігійних громад.
71. У Криму Свідки Єгови зазнавали кримінального переслідування через те, що їхня релігійна громада була оголошена «екстремістською» організацією в Російській Федерації у 2017 році. Протягом звітного періоду щонайменше чотирьом представникам цієї громади (трьом жінкам старшого віку та одному чоловіку) було висунуто обвинувачення у справах, пов'язаних з їхньою релігійною діяльністю. Крім того, 3 жовтня призначений Російською Федерацією Верховний суд Криму збільшив покарання двом чоловікам із Красногвардійського, які є Свідками Єгови, з умовного терміну на шість років до шести років позбавлення волі в колонії загального режиму. Їх засудили в липні 2024 року за обговорення Біблії та релігійних доктрин.³⁷
72. Мусульманські громади також стикалися з обмеженнями права на свободу релігії. 21 жовтня призначений Російською Федерацією Верховний суд Криму ліквідував мусульманську організацію «Алушта» за клопотанням призначеного Російською Федерацією Міністерства юстиції Криму, яке звинуватило громаду у поширенні «екстремістських матеріалів». У 2023 році ця організація була оштрафована на 100 000 рублів за подібними звинуваченнями, а її імам отримав штраф за «незаконну прозелітичну діяльність».
73. Двоє греко-католицьких священиків, які перебували в ув'язненні російської окупаційної влади з листопада 2022 року, були звільнені в червні 2024 року під час обміну полоненими. Один із них повідомив, що зазнавав катувань і жорстокого поводження у двох різних місцях позбавлення волі на окупованій території Донецької області. Це включало регулярні побиття, примус до тривалого перебування у стресових позах та змушування повзти на великі відстані по асфальту в рамках так званої «приймки».

Свобода вираження думок і поглядів

«Коли ти показуєш їм паспорт, вони запитують: «Чому ти не посміхаєшся? Чому ти такий сумний?». Важко тримати себе в руках і не говорити зайвого».

– Українка описує своє життя на окупованій території.

³⁶ Для отримання додаткової інформації див. пункт 30 Доповіді Генерального Секретаря ООН, Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна. Доступно за посиланням https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-12/A_79_258-EN.pdf.

³⁷ Одним із основних напрямків діяльності Свідків Єгови є прозелітизм, який включає читання Біблії.

74. Відповідно до даних відкритих судових реєстрів, призначені Російською Федерацією суди на окупованій території, включно з Кримом, протягом звітного періоду притягнули до відповідальності 91 особу (48 жінок і 43 чоловіків) за адміністративне правопорушення, кваліфіковане як «дискредитація Збройних Сил Російської Федерації», та 22 особи (11 жінок і 11 чоловіків) за «демонстрацію нацистської символіки або прояв неповаги до російської держави». Жителі окупованого Криму були притягнуті до відповідальності за розміщення в соціальних мережах українських пісень, висловлювання, в яких російський напад на Україну називався війною, публікацію фотографій із зображенням української національної символіки або синьо-жовтих кольорів, наприклад, зображення цукерок в синьо-жовтих кольорах. УВКПЛ також задокументувало два нові обвинувальні вирoki у кримінальних справах за «дискредитацію Збройних Сил Російської Федерації». Раніше УВКПЛ вже висловлювало занепокоєння з приводу того, що такі правопорушення, які описані в цьому пункті, використовуються для обмеження свободи вираження поглядів, зокрема з метою придушення критики російських військових дій.³⁸ Задокументовані у звітному періоді випадки лише підтвердили цю оцінку.

C. Економічні, соціальні та культурні права

Права на освіту та культурну ідентичність та навчання дітей військовим навичкам

«Освітня програма була побудована так, що створювалося враження, що такої національної ідентичності, як "українець", не існує».

– Дівчина, яка навчалася в школі в окупованому Донецьку.

75. УВКПЛ раніше повідомляло про систематичне придушення Росією проявів української культури та ідентичності на окупованій території, зокрема через реалізацію політики, спрямованої на дітей.³⁹ Під час літніх канікул і початку навчального року окупаційна влада активізувала заходи для примусу дітей до лояльності до російської держави, зокрема через військову підготовку для їхньої майбутньої служби.
76. 11 вересня 2024 року Російська Федерація ухвалила «Стратегію державної культурної політики до 2030 року», якої мають дотримуватись федеральні міністерства при розробці та фінансуванні державних програм. В Стратегії зазначається, що «найважливішим завданням є інтеграція нових суб'єктів Російської Федерації – Донецької Народної Республіки, Луганської Народної Республіки, Запорізького регіону і Херсонського регіону до російського культурно-гуманітарного простору.⁴⁰ Інші пріоритети включають «збереження і популяризацію традиційних російських духовно-моральних цінностей» та «підтримку загальноросійської громадянської ідентичності». Серед результатів імплементації Стратегії передбачається збільшення кількості дітей, які братимуть участь у заходах «військово-історичного спрямування».⁴¹ Такі положення порушують зобов'язання окупаційної держави щодо поваги до звичок та звичаїв осіб, які перебувають під захистом, і можуть негативно вплинути на мешканців окупованої території, включаючи дітей, як індивідуально, так і в спільноті, в рамках вільного вибору своєї культурної ідентичності та на вільний вибір доступу та участі в культурному житті.⁴²

³⁸ УВКПЛ [Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки](#), пункти. 50-55.

³⁹ Там же, пункти 127-136.

⁴⁰ Розпорядження Уряду Російської Федерації від 11 вересня 2024 року № 2501-р «Державна культурна політика на період до 2030 року», с. 16, за посиланням:

<http://static.government.ru/media/files/jlx0zkwFvU0sCnXlQTwpZ00RqTMMVL7v.pdf>.

⁴¹ Розпорядження Уряду Російської Федерації від 11 вересня 2024 року № 2501-р «Державна культурна політика на період до 2030 року», с. 37.

⁴² Четверта Женевська конвенція, ст. 27; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), ст. 15; Конвенція про права дитини, ст. 29(1)(с); Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП), Зауваження загального порядку №. 21.

77. Дії, спрямовані на примус українських дітей на окупованій території до демонстрації лояльності до Російської Федерації були впроваджені як в програми літніх таборів, так і в російську освітню програму на 2024–2025 навчальний рік.⁴³ Це включало використання пропаганди в освіті, а також навчання дітей військовим навичкам в порушення МГП та МППЛ.⁴⁴ Улітку 2024 року дітей з окупованої території відправляли до «таборів» у Криму та Російській Федерації, де вони проходили військову підготовку (як дівчатка, так і хлопчики) та брали участь у заходах, спрямованих на зміцнення російського патріотизму та ідентичності. Наприклад, діти співали російський гімн, несли російський прапор, святкували День Росії. Діти також піддавалися впливу російської пропаганди, яка підтримувала «спеціальну військову операцію» в Україні. За повідомленнями, десятки тисяч українських дітей на окупованій території відвідали такі табори цього року.⁴⁵
78. Крім того, влітку 2024 року російська організація «ВОИН» (центр військово-спортивної підготовки та патріотичного виховання молоді), створена у 2023 році за підтримки президента Російської Федерації, та яка фінансується з державного бюджету, розширила свою діяльність на окуповану територію Херсонської, Запорізької, Луганської та Донецької областей.⁴⁶ Організація проводить військову підготовку, навчання, тренування з вогневої підготовки, тактичної медицини та навчання управлінню безпілотниками для хлопчиків і дівчат віком від 14 років. Як повідомляється, 600 дітей з окупованої Донецької області брали участь у заходах організації у Волгоградській області Російської Федерації.⁴⁷
79. З 1 вересня 2024 року російська окупаційна влада запровадила обов'язковий навчальний предмет для учнів 8 класу під назвою «Основи безпеки і захисту Вітчизни». Він передбачає 170 годин військової підготовки, що, в тому числі, включає вивчення основних типів гранат, стрілецької зброї, гранатометів і снайперських гвинтівок.⁴⁸
80. Окупаційна влада створила так звані «кадетські класи», орієнтовані на військово-патріотичне виховання дітей віком 12-17 років на частинах території України, яка окупована з 2022 року. Такі класи широко практикуються в окупованому Криму з 2015 року. Їхню діяльність контролюють російські установи, як-от Міністерство внутрішніх справ та підрозділи російських збройних сил, із метою підготовки дітей для подальшої служби в цих структурах.⁴⁹

⁴³ МГП вимагає від окупаційної держави поважати вірність мешканців окупованої території їхній країні та забороняє примушувати жителів «присягати на вірність ворожій державі». IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 45.

⁴⁴ Окупаційній державі забороняється залучати дітей до підпорядкованих їй формувань або організацій, у тому числі тих, що переслідують політичні цілі (Четверта Женевська конвенція, ст. 50; Коментар 1958 року, с. 288), а також використовувати тиск або пропаганду для добровільного вступу осіб, які перебувають під захистом (Четверта Женевська конвенція, ст. 51). Крім того, всі держави зобов'язані забезпечувати освіту, яка є «культурно прийнятною» (КЕСКП, Зауваження загального порядку № 13 «Право на освіту», п. 6) і «поважає культурну самобутність, мову та цінності дитини» (Конвенція про права дитини, ст. 29; Комітет з прав людини). 29; Комітет з прав дитини, Зауваження загального порядку № 1 про «цілі освіти», п. 4).

⁴⁵ Наприклад, призначене Російською Федерацією Міністерство освіти і науки окупованої Луганської області оголосило, що понад 25 000 дітей відвідали літні табори та оздоровчі заходи в різних регіонах Російської Федерації для «відпочинку та оздоровлення» у 2024 році. <https://t.me/minobrlnr/15227> (дата останнього доступу 18 жовтня 2024 року).

⁴⁶ Див. <http://government.ru/news/47893/> (дата останнього перегляду: 18 жовтня 2024 року).

⁴⁷ Див. <https://rg.ru/2024/04/16/centr-vojn-zarabotal-v-10-novyh-regionah-v-tom-chisle-na-novyh-territoriyah.html> (дата останнього перегляду 18 жовтня 2024 року).

⁴⁸ Див., наприклад, <https://xn--90amk.xn--90akw.xn--p1ai/data/documents/FRP-OBZR-2024.pdf> (дата останнього перегляду 24 жовтня 2024 року).

⁴⁹ Про освіту дітей у Криму див., наприклад, [Ситуація з правами людини на тимчасово окупованих територіях України, включаючи Автономну Республіку Крим та місто Севастополь](#): Доповідь Генерального секретаря ООН, А/79/258.

Незаконне відчуження майна

81. Російська окупаційна влада на окупованій території Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей застосовує законодавство, впроваджене у 2023-2024 роках,⁵⁰ яке визначає процедури експропріації житлового майна, визнаного "безхазяйним". Згідно з цими нормами, власники нерухомості зобов'язані доводити своє право власності на майно на окупованій території, інакше право власності може бути передано місцевим органам окупаційної влади.⁵¹ На окупованій території Донецької та Луганської областей діють додаткові вимоги: власники мають особисто з'явитися для підтвердження своїх майнових прав. Крім того, російське законодавство обмежує купівлю та продаж нерухомості для осіб, які не мають російського громадянства, що фактично змушує українців отримувати російські паспорти для здійснення угод з особистим майном.
82. Відповідно до норм МГП, окупаційній державі заборонено конфісковувати приватну власність.⁵² Впровадження російської системи реєстрації власності порушує МГП, оскільки змінює наявний правовий і адміністративний порядок на окупованій території.⁵³ Крім того, МГП забороняє окупаційній державі змушувати населення «присягати на вірність ворожій державі»,⁵⁴ а це є обов'язковою складовою в процедурі отримання російського громадянства, з метою захисту прав власності.
83. Експропріація майна також впливає на право людини на належне житло, а також на право переміщених з окупованої території осіб повернутися до своїх домівок у майбутньому.⁵⁵ Протягом звітного періоду УВКПЛ провело конфіденційні бесіди із 21 переміщеною особою (19 жінок і 2 чоловіків), які зараз проживають на території, підконтрольній уряду України, і які володіють житлом на окупованій території, зокрема в Маріуполі. Вісім опитаних повідомили, що їхні будинки були повністю зруйновані, через що вони втратили все своє майно. Троє осіб знали, що їхні квартири були зайняті без їхнього дозволу; в одному з випадків – військовослужбовцями російських збройних сил. Усі опитані заявили, що не планують їхати на окуповану територію для заявлення права власності, перереєстрації майна або отримання компенсації за зруйновану нерухомість від уряду Російської Федерації. Вони пояснили, що

⁵⁰ Див. <http://publication.pravo.gov.ru/> (окупована територія Донецької та Луганської областей), <https://khogov.ru/documents/zakon-hersonskoj-oblasti-ot-01-10-2024-%E2%84%96-64-zho-ob-osobennostyah-priznaniya-imushhestva-raspolozhennogo-na-territorii-hersonskoj-oblasti-beshozyajnym-ia-priobretenii-prava-gosudarstve/> (окупована територія Херсонської області) та <https://zo.gov.ru/docs/show/379> (окупована територія Запорізької області).

⁵¹ УВКПЛ [Доповідь про ситуацію з правами людини в Україні, 1 березня – 31 травня 2024 року](#), липень 2024 року, пп. 48-50.

⁵² МГП передбачає, що приватна власність повинна поважатися і не може бути конфіскована (IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 46). Крім того, масштабне знищення та привласнення майна, не виправдане військовою необхідністю та здійснене незаконно та безпідставно, кваліфікується як серйозне порушення МГП (Четверта Женевська конвенція, ст. 147).

⁵³ Оскільки окупація є тимчасовою фактичною ситуацією і не призводить до передачі суверенітету, окупаційна держава зобов'язана поважати існуючі закони та інститути окупованої території, наскільки це можливо. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 43; Четверта Женевська конвенція, ст. 47; Додатковий протокол I, ст. 4. Див. також МКЧХ, Коментар до статті 47 Четвертої Женевської конвенції.

⁵⁴ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, ст. 45.

⁵⁵ МППЛ визнає належне житло як частину права на достатній рівень життя (Загальна декларація прав людини, стаття 25 та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, стаття 11.1), і передбачає, що всі люди рівні перед законом та мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону (МППП, ст. 26). Згідно з нормами звичаєвого міжнародного гуманітарного права переміщені особи мають право добровільно та безпечно повернутися до своїх домівок або місць постійного проживання, як тільки причини їхнього переміщення перестануть існувати, а права власності переміщених осіб мають бути забезпечені. (МКЧХ, Звичаєва норма МГП 132). Див. також Керівні принципи внутрішнього переміщення, принцип 21, і принципи реституції житла та майна для біженців і переміщених осіб (Принципи Пін'єйро), принцип 10.

не бажають отримувати російське громадянство, а сама поїздка на окуповану територію є ризикованою, складною та тривалою. Зокрема, вона включає проходження через блокпости та допити під час проїзду через територію Російської Федерації. Дехто з опитаних висловлювали побоювання щодо можливого затримання російськими органами влади через їхні реальні чи уявні проукраїнські погляди або зв'язки із військовослужбовцями українських збройних сил.

VI. ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ УКРАЇНИ ТЕРИТОРІЇ

A. Громадянський простір і основні свободи

Свобода релігії чи переконань

84. 23 вересня 2024 року набули чинності зміни до законодавства щодо релігійних організацій. Закон, яким вносились ці зміни, обґрунтовує обмеження свободи релігії чи переконань та свободи релігійних об'єднань "національною (громадською) безпекою". Проте ані Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), ані Європейська конвенція з прав людини не визнають "національну безпеку" підставою для таких обмежень.⁵⁶ Водночас ці зміни запроваджують непропорційні обмеження свободи релігії чи переконань.⁵⁷
85. Зміни забороняють діяльність «іноземних релігійних організацій, що розташовані в державі, яка здійснює збройну агресію проти України або окупацію її території», і конкретно забороняє діяльність Російської православної церкви. Також передбачено, що суд може припинити українську релігійну організацію, якщо буде доведено її зв'язок із забороненою іноземною організацією.⁵⁸ Це викликає занепокоєння, оскільки реалізація цих положень може вплинути на Українську Православну Церкву (УПЦ).
86. Припинення релігійної організації є суворим обмеженням, яке впливає на здатність осіб сповідувати свою релігію чи переконання разом з іншими людьми та загрожує життєздатності громади в цілому, що вимагає дуже серйозних причин для обґрунтування обмеження. Україна не продемонструвала необхідність і пропорційність цього заходу, наприклад, чому менш обмежувальні заходи, як от дії проти конкретних осіб, відповідальних за порушення, були б невідповідними та недостатніми.⁵⁹
87. Більш того, зміни також встановлюють, що релігійна організація припиняється, якщо її «уповноважені особи» засуджені за злочини, включаючи злочини проти національної безпеки, або якщо організація «неодноразово» поширювала «пропаганду ідеології "русского міра"». ⁶⁰ Ці розпливчаті формулювання не дають чіткого уявлення про те, що вимагає закон. Такі положення можуть спричинити притягнення всієї громади до відповідальності за дії окремих осіб. Більш того, занадто широкі і нечіткі формулювання можуть ставити під загрозу право на свободу вираження поглядів.⁶¹

⁵⁶ Див. УВКПЛ, [Поводження з військовополоненими та ситуація з правами людини в Україні, 1 червня – 31 серпня 2024 року](#), пп. 114-115. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та Європейської конвенції з прав людини (яку Україна ратифікувала у 1997 році), національна безпека не може розглядатися як законна мета для обмеження свободи релігії.

⁵⁷ Статті 18(3) і 19(3) МПГПП передбачають, що будь-яке обмеження права на свободу сповідувати свою релігію чи переконання та свободу вираження поглядів має бути пропорційним і необхідним для досягнення законних цілей.

Згідно з авторитетним тлумаченням Комітету ООН з прав людини та Сіракузькими принципами, такі обмеження мають бути недискримінаційними за наміром або наслідком (CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, пункт 8; CCPR/C/GC/34, пункт 32; E/CN.4/1984/4, стаття I.A.9).

⁵⁸ Закон «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (Закон № 3894-IX).

⁵⁹ CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, п. 8; CCPR/C/GC/34, п. 35; E/CN.4/1984/4, стаття I.A.10

⁶⁰ Уряд України повідомив УВКПЛ, що планує ухвалити у 2025 році постанову з вичерпним переліком критеріїв для визначення ідеології «русского міра».

⁶¹ МПГПП, ст. 19; CCPR/C/GC/34, пункти 21 і 34.

88. Зміни також забороняють українські релігійні організації, які афілійовані з іншою організацією, яка пов'язана з забороненою організацією, що робить можливим припинення пов'язаних між собою релігійних організацій без індивідуального розгляду. Зрештою, на основі рішення органу виконавчої влади про заборонену афілійованість зобов'язує державні органи розірвати договори оренди майна з релігійними організаціями до судового рішення. Враховуючи, що держава володіє та здає в оренду історичні церковні будівлі по всій Україні, це може позбавити релігійні організації доступу до релігійних приміщень. У минулому УВКПЛ спостерігало, що деякі церковні будівлі були закриті та недоступні для громади після скасування договорів оренди; ситуація, яка, особливо в громадах з невеликою кількістю церков, може обмежити здійснення свободи релігії та сприяти соціальній напруженості.
89. Крім того, 17 жовтня 2024 року УВКПЛ задокументувало три послідовні випадки насильства між прихильниками, духовенством і парафіянами різних православних громад у м. Черкаси. Ці події ініціювала група невстановлених осіб, які були вдягнені в камуфляж без знаків розрізнення, які о 4 ранку силою змусили духовенство і парафіян УПЦ покинути будівлю. За даними УПЦ, унаслідок цього щонайменше 10 чоловіків і 4 жінки з-поміж її прихильників отримали тілесні ушкодження та потребували медичної допомоги. Співробітники правоохоронних органів, які були присутні на місці принаймні у двох інцидентах, змогли розборонити сторони лише пізно вранці. Поліція повідомила, що за фактом події відкрито кримінальне провадження за статтею хуліганство. УВКПЛ продовжує спостерігати за реакцією влади на інцидент.

Відмова від військової служби з міркувань совісті

«Тобі треба відрізати геніталії, щоб такі боягузи, як ти, не могли розмножуватися!»

– Свідок Єгови повторює УВКПЛ те, що йому сказав працівник центру комплектування та соціальної підтримки, коли він намагався заявити сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті.

90. Згідно з МПГПП, право на сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті не підлягає обмеженням або відступам.⁶² Право на відмову від військової служби з міркувань совісті також закріплено в Конституції України.⁶³ Однак національне законодавство України неправомірно обмежує це конституційне право лише деякими віровченнями, виключаючи інші, що суперечить чинним зобов'язанням щодо рівності перед законом і недискримінації, передбаченим МПГПП.⁶⁴ Крім того, законодавство, яке регулює військову службу під час мобілізації, і передбачає підстави для звільнення від неї з інших причин, не передбачає жодних виключень для осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті, навіть для тих конфесій та переконань, які зазвичай мають право на альтернативну невійськову службу за нормами національного законодавства. Протягом звітного періоду суди винесли п'ять рішень, засудивши осіб, що належать до релігійних громад, які за інших умов могли б скористатися правом на альтернативну службу, за ухилення від військової служби. Засуджені отримали покарання у вигляді позбавлення волі строком від одного до трьох років.⁶⁵ У трьох випадках суди також зазначили

⁶² Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, статті 18 і 4, див. [A/HRC/56/30](#), пункти 5-6 з посиланням на відповідні рішення Комітету ООН з прав людини.

⁶³ Право на відмову від військової служби за релігійними переконаннями та на проходження альтернативної невійськової служби закріплено в частині 4 статті 35 Конституції України.

⁶⁴ За інформацією Уряду України, триває процес приведення Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» у відповідність до статті 35 Конституції, а 4 жовтня 2024 року створено міжвідомчу робочу групу з підготовки пропозицій щодо внесення змін до законодавства з метою забезпечення можливості проходження альтернативної невійськової служби під час воєнного стану.

⁶⁵ Арешт або тримання під вартою як покарання за законне здійснення прав, гарантованих Пактом, є свавільним, див. Зауваження загального порядку № 35 Комітету ООН з прав людини до статті 9 (свобода та особиста недоторканність) (CCPR/C/GC/35), п. 17.

про відсутність правових механізмів для реалізації цього права під час мобілізації та воєнного стану . В одній із цих справ суд розцінив сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті як доказ наміру ухилитися від служби, а в іншому випадку аргументи підсудного щодо права на сумлінну відмову взагалі не були враховані.

91. Протягом звітнього періоду УВКПЛ задокументувало п'ять випадків, коли чоловіки, які намагалися реалізувати своє право на сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті, були примусово направлені на військову службу та переведені до військового навчального центру.⁶⁶ Усі вони зазнали свавільного затримання на строк від двох до чотирьох днів військовослужбовцями, відповідальними за призов та мобілізацію. Чоловіків піддавали жорсткому поводженню та катуванню. Їм погрожували «відправкою на передову» та насильством, а чотирьох із них били, душили та тягали по підлозі.

В. Відправлення правосуддя та відповідальність за порушення прав людини

Переслідування за «колабораційну діяльність»

«Нас саджають за те, що ми вижили?!»

– Риторичне запитання ув'язненої жінки, яку обвинувачують у колабораціоністській діяльності.

92. Протягом звітнього періоду Офіс Генерального прокурора України повідомив про відкриття 348 нових проваджень щодо «колабораційної діяльності»⁶⁷, що є зниженням у їх кількості порівняно із 511 нових проваджень, відкритих за три місяці до звітнього періоду. Українські суди винесли вироки у справах про «колабораційну діяльність» щодо 250 осіб (148 чоловіків і 102 жінок), усі з яких були визнані винними. Аналіз вироків, проведений УВКПЛ, показав, що приблизно у шести відсотках випадків обвинувачені притягувалися до відповідальності за дії, до яких вони могли бути законно примушені окупаційною державою. Зокрема, це стосувалося обіймання посад, пов'язаних із виплатою соціальної допомоги або наданням гуманітарної допомоги населенню.⁶⁸ Попри те, що УВКПЛ раніше зафіксувало значну кількість засуджених у таких справах, у 2024 році зберігається тенденція до скорочення кількості таких випадків порівняно з 2022 і 2023 роками.⁶⁹

⁶⁶ Четверо осіб на момент написання доповіді не проходять активну військову службу, а одна особа все ще проходить військову підготовку.

⁶⁷ З березня 2022 року Верховна Рада внесла зміни до Кримінального кодексу України, включивши статтю 111-1 про «колабораціонізм». Закон визначає колабораціонізм у широких термінах і з неточними формулюваннями, що викликає невпевненість у осіб, які проживають на окупованій території, щодо того, як регулювати свою поведінку, щоб уникнути відповідальності за законом.

⁶⁸ Стаття 51 Женевської конвенції IV передбачає, що держава-окупант може примушувати осіб, які перебувають під захистом, працювати на комунальних службах або для забезпечення послуг харчування, надання притулку, одягу, транспортування чи охорони здоров'я населення окупованої країни.

⁶⁹ Див. УВКПЛ [Поводження з військовополоненими та ситуація з правами людини в Україні, 1 червня – 31 серпня 2024 року](#), п. 116.

ВИРОКИ У СПРАВАХ ПРО «КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ» (СТАТТЯ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)
31 вересня до 30 листопада 2024 року

Дата створення: 17 грудня 2024 року | Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

Римський статут Міжнародного кримінального суду

93. 9 жовтня 2024 року Верховна Рада України прийняла імплементаційний закон, який вносить зміни до Кримінального кодексу України в рамках ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС).⁷⁰ Президент України підписав цей закон 22 жовтня, а 25 жовтня ратифікаційну грамоту було депоновано до Організації Об'єднаних Націй. Це означає, що Україна офіційно стане державою-учасницею МКС з 1 січня 2025 року.⁷¹ Ратифікаційна грамота України включає офіційну заяву, відповідно до статті 124 Римського статуту, про виключення юрисдикції МКС щодо воєнних злочинів, які можуть бути скоєні громадянами України, протягом семи років із дати набуття Статутом чинності для України.
94. Імплементаційний закон частково узгодив українське національне кримінальне законодавство із положеннями Римського статуту, зокрема запровадивши в Кримінальний кодекс України поняття злочинів проти людяності та відповідальності командирів. Однак для повної відповідності Статуту, зокрема щодо визначення воєнних злочинів і злочину агресії, потрібні подальші зміни до законодавства.⁷² Втім, заява про виключення юрисдикції МКС щодо воєнних злочинів, імовірно скоєних громадянами України, протягом семирічного періоду затьмарює цей важливий позитивний крок уперед.

⁷⁰ Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-IX#Text>.

⁷¹ Відповідно до статті 126 Римського статуту він набирає чинності в перший день місяця, що настає після 60-го дня після здачі такою державою на зберігання своєї ратифікаційної грамоти.

⁷² З метою подальшої інтеграції Римського статуту у національне законодавство 2 вересня 2024 року у Верховній Раді було зареєстровано два законопроекти: проект Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» (реєстраційний номер 11538) та проект Закону України «Про

C. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

95. Загалом, починаючи з 24 лютого 2022 року, УВКПЛ задокументувало 51 випадок сексуального насильства, скоєного військовослужбовцями українських збройних сил, співробітниками правоохоронних органів та пенітенціарної служби щодо 43 чоловіків і 8 жінок, що включає 26 військовополонених і 25 цивільних осіб. Ці випадки здебільшого склалися з погроз зґвалтуванням або іншими формами сексуального насильства.

VII. ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ

96. Упродовж звітного періоду УВКПЛ продовжувало активну адвокаційну діяльність із Урядом України, зосереджуючись на правах осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, поводженні з військовополоненими, а також на зміцненні захисту прав людини та забезпеченні гендерної рівності. Крім того, УВКПЛ тісно співпрацювало з представниками місцевої влади, які були змушені залишити окуповану територію, з метою подальшого документування ситуації з правами людини у їхніх громадах.
97. УВКПЛ опублікувало доповідь із оновленою інформацією про поводження з військовополоненими та динаміку ситуації з правами людини в Україні.⁷³ ММПЛУ також випустила бюлетень, у якому висвітлені атаки на енергетичну інфраструктуру України та їхній вплив на цивільне населення, із використанням даних й досвіду членів команди ООН в Україні.⁷⁴
98. У консультації з командою ООН в Україні УВКПЛ підготувало спільний матеріал для щорічної доповіді Генерального секретаря ООН про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Крім того, УВКПЛ виступило основним автором Глобальної горизонтальної записки за третій квартал 2024 року, у якій зібрано інформацію про шість серйозних порушень прав дітей під час війни. Ці матеріали увійшли до щорічної доповіді Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань дітей та збройних конфліктів.

VIII. РЕКОМЕНДАЦІЇ

99. УВКПЛ продовжує закликати до виконання рекомендацій, викладених у попередніх доповідях, більшість із яких залишаються актуальними. Порушення, задокументовані впродовж поточного звітного періоду, підкреслюють необхідність подальших зусиль для зміцнення захисту прав людини, зокрема виконання таких рекомендацій:
100. Усім сторонам конфлікту:
- a) **Поважати та забезпечувати повне дотримання МГП, особливо у питаннях ведення бойових дій та поводження з особами, які перебувають під захистом;**
 - b) **На основі досвіду вжити всіх можливих заходів для запобігання або, щонайменше, мінімізації шкоди цивільному населенню, зокрема через ретельний вибір засобів і методів ведення бойових дій;**
 - c) **За жодних обставин не використовувати протипіхотні міни;**
 - d) **Забезпечити оперативне, неупереджене та ефективне розслідування всіх імовірних порушень МГП та МППЛ, включаючи бойові дії, які завдали надмірної шкоди цивільному населенню, а також притягнення винних осіб**

внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини"» (реєстраційний номер 11539).

⁷³ УВКПЛ [Поводження з військовополоненими та ситуація з правами людини в Україні, 1 червня – 31 серпня 2024 року](#).

⁷⁴ ММПЛУ [Атаки на енергетичну інфраструктуру України: шкода цивільному населенню](#), вересень 2024 року.

до відповідальності, зокрема військовослужбовців, представників сил безпеки та командного складу;

- e) Надавати гендерно обумовлені види відшкодування та підтримки жертвам і постраждалим, забезпечуючи медичну, психологічну та юридичну допомогу, з особливим урахуванням потреб жінок, дівчаток, чоловіків і хлопчиків;

101. Російській Федерації:

- f) Негайно припинити застосування збройної сили проти України та вивести війська з її території відповідно до Резолюції ES-11/1 Генеральної Асамблеї ООН «Агресія проти України» від 2 березня 2022 року та обов'язкового ордеру Міжнародного Суду про тимчасові заходи від 16 березня 2022 року;
- g) Негайно припинити атаки із застосуванням високопотужних планерних авіаційних бомб і ракет із широкою зоною ураження по населених пунктах та критично важливій інфраструктурі;
- h) Негайно припинити та публічно засудити позасудові страти, катування, сексуальне насильство та жорстоке поводження щодо військовополонених і цивільних затриманих, а також припинити всі незаконні дії, пов'язані з їхнім утриманням;
- i) Забезпечити незалежним спостерігачам, зокрема УВКПЛ, регулярний, безперешкодний і конфіденційний доступ до всіх місць утримання українських військовополонених і цивільних осіб;
- j) Забезпечити належні умови утримання та медичний догляд відповідно до міжнародного гуманітарного права та Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели та Бангкокські правила) всім особам в ув'язненні. Це включає надання належної медичної допомоги, особливо ув'язненим із серйозними захворюваннями чи інвалідністю;
- k) Посилювати співпрацю та діалог із УВКПЛ, забезпечуючи йому реальний доступ до окупованої території України;
- l) Поважати свободу релігії чи переконань на окупованій території відповідно до зобов'язань за МППЛ та МГП;
- m) Дотримуватися зобов'язань за МГП на окупованій території України та поважати чинне українське законодавство, окрім випадків, коли це абсолютно неможливо, зокрема у питаннях житла, землі та власності;
- n) Припинити практику залучення дітей до формувань чи організацій, підконтрольних Російській Федерації, та поважати права дітей на освіту і вільну участь у культурному житті. Це включає їхнє право не піддаватися індоктринації через освіту та можливість розвивати власну культурну ідентичність;

102. Україні:

- o) Забезпечити повне дотримання МГП та МППЛ під час поводження з військовополоненими та особами, затриманими у зв'язку з конфліктом, особливо захищаючи їх від катувань і жорстокого поводження на всіх етапах утримання, зокрема на початковому етапі полону;
- p) Привести законодавство про колабораційну діяльність у відповідність до міжнародного права та стандартів прав людини, утримуючись від

кримінального переслідування осіб за дії, до яких вони могли бути примушені згідно з МГП;

- q) Внести зміни до закону «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», щоб забезпечити його повну відповідність МППЛ;
- r) Вжити заходів до визнання у національному законодавстві право на відмову від військової служби з міркувань совісті відповідно до обсягу прав, визначеного статтею 18 МПГПП, та утримуватися від будь-яких необґрунтованих обмежень цього права. Забезпечити доступ до альтернативної служби для всіх форм військової служби, а також провести ефективні розслідування і кримінальне переслідування випадків свавільного затримання, жорстокого поводження або катувань осіб, які заявляють право на відмову від військової служби з міркувань совісті;
- s) Повністю узгодити внутрішнє кримінальне законодавство з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду та відкликати свою заяву відповідно до статті 124 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, яка тимчасово обмежує юрисдикцію Суду щодо ймовірних військових злочинів, скоєних громадянами України;

103. Міжнародній спільноті:

- t) Закликати всі сторони конфлікту суворо дотримуватися МППЛ та МГП, працювати спільно над забезпеченням дотримання МППЛ та МГП, в тому числі через забезпечення відповідальності, надання засобів правового захисту та відшкодування за порушення, а також запобігання їхньому подальшому вчиненню;
- u) Закликати, щоб УВКПЛ та інші незалежні спостерігачі за дотриманням прав людини отримали якнайповніший доступ до всіх частин території України, окупованої Російською Федерацією, включаючи місця інтернування та ув'язнення, для здійснення комплексного моніторингу та забезпечення відповідальності;
- v) Надати підтримку фахівцям, які займаються наданням психологічної допомоги та інших послуг постраждалим та людям, які пережили грубі порушення прав людини, включаючи сексуальне насильство, з урахуванням потреб жінок, дівчаток, чоловіків і хлопчиків; і
- w) Продовжувати приділяти увагу та надавати гуманітарну допомогу особам, постраждалим від повномасштабного збройного нападу, зокрема внутрішньо переміщеним особам, звертаючи особливу увагу людям у вразливих ситуаціях, як-от особам похилого віку та людям з інвалідністю

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна